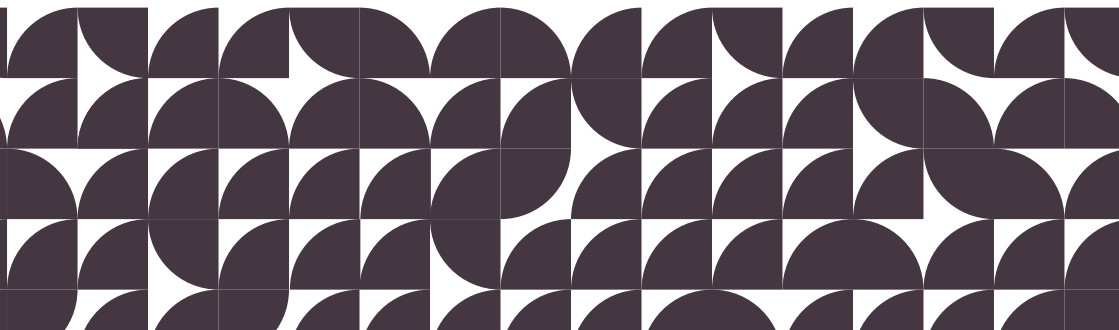

63. Kreutzwaldi päevade teaduslik konverents
KOGUDEPÕHINE TEADUS

Eesti Kirjandusmuuseum • 18.–19. detsember 2019

Koostanud ja toimetanud Risto Järv, Mari Sarv
Keeletoimetajad Kadri Tamm, Kadi Sarv
Kujundanud Pille Niin

Konverentsi toimumist on toetanud HTM projekt IUT22-4 „Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad” ning Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus)

ISBN 978-9949-677-49-8
ISBN 978-9949-677-50-4 (pdf)
Trükk: Bookmill

Eesti Kirjandusmuuseum

63. Kreutzwaldi päevade teaduslik konverents

Kogudepõhine teadus

18.–19. detsember 2019

Teesiraamat

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2019

Saateks

LXIII Kreuzwaldi päevad keskenduvad kogudepõhisele teadusele, mis on üks Kirjandusmuuseumi oluline missioon ja peamine tegevusala, aga puudutab ka teisi väga erinevaid teadusvaldkondi, alates geneetikast kuni kartograafiani. Uurimismaterjali kogumine, dokumenteerimine ja turvaline säilitamine nõuab eraldi aega, raha, ruume, jõupingutusi, kuid samas pakuvad teaduskogud meile olulisi võimalusi laiapõhjaliseks ja andmepõhiseks teadustööks. Seejuures on oluline silmas pidada, et kogude koostamise, komplekteerimise, loomise käigus tehtud valikud, eesmärgid, paradigmaatilised ja ideoloogilised raamistikud võivad üksjagu mõjutada meie käsutuses olevat andmestikku ja nii ka ahendada või avardada uurimisvõimalusi.

Lähtuvalt asutuse eripärast on Eesti Kirjandusmuuseumi teadustöö juba olemuslikult seotud arhiivikogudega ning nii on arhiivid ja kogud ühel või teisel moel käsitlemist leidnud paljudel konverentsidel. Sel korral on aga konverents tervikuna pühendatud kogude ja teadustöö koostoimimisele. Ettekanded käsitlevad eri alade teadlaste rolli teaduskogude loomisel ning süstematiseerimisel, samuti kogudepõhise teaduse olemust, keerukust, väljakutseid, võimalusi ja mõistagi ka uurimistöö tulemusi. Eesti keele aastale kohaselt on konverents eestikeelne. Konverentsi raames avatakse kaks aktuaalsetest teemadest ajendunud näitust ning esitletakse Kirjandusmuuseumi teadlaste väljaandeid, mis samuti näitavad teadustöö kompleksust ja kirevust — need hõlmavad pärimustekstide kommenteeritud tõlkekogumikku, teadusajakirju, eelretsenseeritud artiklikogumikku ning monograafilist uurimust.

RISTO JÄRV, MARI SARV

MEELIS FRIEDENTHAL

Varauusaegsetest disputatsioonidest

TARTU ÜLIKOOL, RAAMATUKOGU TEADUSKESKUS

Märksõnad: disputatsioon, varauusaeg, haridusajalugu, ülikoolid

Disputatsioonid, mida veel mõnda aega tagasi peeti väheväärtuslikuks massproduksiooniks, on viimase 10 aasta jooksul kujunenud akadeemilise mõtteloo üheks kõige olulisemaks allikaks. Keskajast on teada eelkõige käsikirjalisi teese, aga alates 16. sajandist ilmub üha rohkem ka trükitud teese, nende hulk kasvab trükikunsti levikuga plahvatuslikult.

Arvestuslikult on saksa keeleruumist teada u 70 000 disputatsiooni, Eesti- ja Liivimaa varauusajast umbes 1000. Need kajastavad väga hästi õpetamisprotsessi ülikoolis või gümnaasiumis, sest vastavalt statuutidele kasutati disputatsioone ühe peamise õpetamis- ja eksamineerimisvahendina. Peale disputatsioonide endi sisu pakuvad huvi ka nende juurde kuuluvad paratekstdid, nagu dedikatsioonid, gratulatsioonid, pöördumised lugeja poole, mis annavad aimu akadeemilistest kontaktidest ja sõpruskondadest. Ettekandes tutvustatakse varauusaegset disputatsiooni kui žanri ning juttu tuleb ka siinse piirkonna disputatsioonide uurimisest.

AVE GORŠIČ

Kes kõige rohkem kirjutab... . Rahvaluulearhiivi nõukogudeaegne kirjavahetus

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI RAHVALUULE ARHIIV

Märksõnad: folkloristika ajalugu, kirjavahetus, rahvaluulearhiiv, välitööd

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis säilitatakse folkloristika ajaloo materjale (EFAM). Erinevalt moodsast digiarhiivist on tegu analoogkoguga, mis sisaldab arhiivi kirjavahetust erinevatest kümnenditest, ametlikke ja mitteametlikke dokumente, isikuarhiive, tööpäevikuid, küsitluskavade, brošüüride, väljaannete jmt mustandeid, arhiividublette jne. Hinnanguliselt enamik EFAMist on esialgselt korraldatud, kuid osa ootab oma korraldamisjärge. Üheks selliseks alamkoguks, mis sai korraldatud 2019. aasta lõpuks, on rahvaluulearhiivi ehk vahepealse nimetusega rahvaluuleosakonna nõukogudeaegne kirjavahetus.

Ettekanne käsitleb järgmisi teemasid:

Kaastööliste võrgu taasloomine ja hoidmine Teise maailmasõja järgsetel kümnenditel, (võimalikud) ideoloogilised mõjud. Arhiivi ja kaastööliste vastastikune side ja selle olulisus.

Arhiivi ja kaastööliste kirjavahetuse sisu ning valikud – mida kirjavahetuse kogu endast tänasel päeval kujutab, varasem ja praegune korraldusprintsip, plussid ja miinused.

Kirjavahetus kui võimalus teha välitööd arhiivis; kui väärtuslik või väärtusetu on nn kogu kogus?

TIINA ANN KIRSS

Elulood kui allikas trauma mõiste(te) valguses

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI KULTUURILOOLINE ARHIIV

Märksõnad: elulood, mälu-uuringud, eluloovõistlused, trauma, II maailmasõda, põlvkondadevahelisus

Alates laulva revolutsiooni päevist võistluste, intervjuude ning arhiiviannetuste kaudu Eesti Kirjandusmuuseumi kogudesse jõudnud elulood on üks ainulaadsemaid allikatüüpe biograafika, üksikisikute ning perekondade autobiograafiate ning ajastutundliku „väikeste inimeste“ ajalooa seonduva materjali hulgas (*history from below*). Kolmeköitelist suurteost „Eesti rahva elulood“ (2000, 2003) ning selle mõtteliselt neljandat köidet, kõige hiljutisema eluloovõistluse vilja „Minu elu ja armastus“ (2018) tuleb pidada Eesti eluloollikate esituste võtmeteosteks. Iseseisva teosena on „Minu elu ja armastust“ seni uuritud vähe või pole üldse uuritud.

Arvestades uuemaid ettevõtmisi omaeluloolise materjali kogumisel, eriti videoklippe kasutavat projekti KoGuMeLugu, on asjakohane tõstatada küsimusi „täispikkade“ kirjalike elulugude kui allikate uurimise lähtekohtadest ja metodoloogiatest. Mida üldse tähendab „täispikk“ elulugu, mille kord ajateljel põhineb kirjutaja enda tõdemustel oma elu sündmuste seostest nn „suure ajalooa“? Kas see tähendab eelkõige seda, et kirjutaja üritab hõlmata tervet oma elatud elu, või et ta valib ning rõhutab sündmusi, mis sobivad kokku avalikult väärtustatud mallidega? Kas enesekujutuses on tähtsamal kohal ohvri-, võitja- või muu subjektipositsioon? Vaadeldes Eesti Kirjandusmuuseumi suuremaid elulugude korpuseid, küsime, milliste kriteeriumide põhjal ning milliste protsesside kaudu on žürii teinud valikuid ja otsuseid tekstide avaldamise ja avaldamata jätmise osas (peale selle, et kõike me ju ei saa niikuinii avaldada).

Millest vaikitakse? Millised võivad olla profiililt need inimesed, kes kunagi oma elulugu (sellises avaliku võistluse kontekstis) ei kirjuta?

Ettekanne käsitleb trauma mõisteid seoses kahe eluloovõistlusega, 2004.–2005. aastal läbi viidud „Sõja mõjud“ ning 2016.–2017. a „Minu elu ja armastus“ – mõlema puhul olin ise žürii liige. On selge, et „Minu elu ja armastuse“ materjal oli palju väiksem osakaal „traumaatilistel lugudel“ II maailmasõjast, rinde eest pakkuminekest, küüditamistest ja vangilaagritest ning kodumaalt põgenemisest. Üks kindel „traumalugude“ taandumise põhjus oli see, et kirjutajate hulgas oli märgatavalt vähenenud 1920. aastatel sündinud ja noorte täiskasvanutena sõjasündmuse läbi elanud kohordi osakaal. „Minu elu ja armastuses“ võib juba rääkida mäletamise mäletamisest, st 1930. aastatel sündinud on osa saanud vanemate ja vanavanemate lugudest, kuid kaudsemalt. Nooremate kohortide (1940., 1950., jne sündinud) sageli mainitud kogemusteks on Balti kett ja laulev revolutsioon.

Trauma mõistet on arendatud nii isikliku kui kollektiivse kogemuse põhjal, kuigi Dominick LaCapra on hoiatanud, et isikliku trauma mudelit ei ole võimalik lihtsa ülekande kaudu kollektiivsele mõõtmele laiendada. Küsigem siis, pisut teisendades Joan Wallach Scotti (naisajaloo) teose pealkirja: kas trauma on kasulik „analüütiline kategooria“ eluloouurimuses? Mis on „traumaatiline lugu“ ning selle tunnusjooned elulookirjutuses? Mälu-uuringute kontekstis on „traumast“ saanud Holokausti uurimise mudeli põhjal nii avar katusmõiste, et selle kontseptuaalsele lahjenemisele on osutatud mitmest suunast: nt Kerwin Klein ajaloolase seisukohast või Ana Douglass ja Thomas A. Vogler, kes on üritanud mõistet piiritleda. Ruth Leysi monograafia „Trauma: A Genealogy“ (2000) ning Didier Fassin & Richard Rechtmani monograafia „The Empire of Trauma: An Inquiry into the Condition of Victimhood“ (2009) on ulatuslikumad kriitikad trauma mõiste kasutamise kohta teadusuuringutes. Ettekandes püüan välja joonistada mõned trauma mõiste kasutusviisid meie rikkaliku elulooarhiivi edasiseks uurimiseks.

ANU KORB

Folkloristi teadustöö saab alguse kogumis- ja arhiivitööst

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI RAHVALUULE ARHIIV

Märksõnad: folkloristika ajalugu, rahvaluulearhiiv, välitööd, diasporaa, teadus

Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA, asutatud 1927) seadis algusest peale eesmärgiks süstemaatilise rahvaluulekogumise, kogude korrastamise, publitseerimise ja teadustöö, kusjuures kõik tööloigud olid võrdselt olulised. Eesti Vabariigi okupeerimise järel (1940) eraldati Eesti Rahvaluule Arhiiv Eesti Rahva Muuseumist, suhteliselt iseseisvast arhiivist sai Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakond (RO).

Osakonna teadurite tööülesannete hulka kuulus nõukogude päevil ka uurimistöö, kuid lisaks sellele tuli koguda rahvaluulet, kogusid korrastada ja teistele teadlastele materjale ette valmistada. Kirjandusmuuseum kuulus küll alates 1946. aastast ENSV Teaduste Akadeemia asutuste perre, kuid teadustöö põhitegevusena kandus 1947. a rajatud Keele ja Kirjanduse Instituuti ja Tartu Riiklikku Ülikooli.

Nõukoguliku ideoloogia surve taandumisega 1980. aastate lõpus kasvas Eesti Rahvaluule Arhiivi olulisus. 1995. a sai rahvaluule osakond Eesti Rahvaluule Arhiivi õigusjärglasena tagasi oma ajaloolise nime ning toimib folkloori keskarhiivina Eestis. 1995. aastal tunnistas Eesti Teaduste Akadeemia Presiidium Eesti Kirjandusmuuseumi riiklikuks teadusasutuseks ja muuseumi teadustöö maht hakkas kiiresti kasvama, avardusid kogumis- ja uurimisvaldkonnad.

Rahvaluule kogumine ja uurimine muutus järjest enam projekti-põhiseks. Pärimustekstidele keskendunud uurimistöö kõrvale kerkis sotsiaal- ja kultuuriantropoloogiast mõjutusi saanud uurimissuund, mis käsitles folkloori kui kultuurikommunikatsiooni vahendit.

Huviorbiiti tõusid pärimuse edasikandumise protsess, kasutamine ja tähendus. Folkloristide teadustööd põhinevad suuresti olemasolevail arhiivimaterjalidel, kuid kaasaegsed uurimused vajavad sageli ka täiendavat kogumistööd.

1991. aastal algatasin ERA Siberi-projekti „Rahvuskultuur eesti asundustes”. Kuna arhiivis oli varem materjali vaid üksikutest Siberi eesti kogukondadest, püüdsime välja selgitada seni püsinud Siberi eesti kogukonnad ja nende kogukondade liikmetelt võimalikult mitmekesisest pärimust koguda. ERA välitööde (1991–2013) tulemusena kasvasid oluliselt kõik ERA kogud – käsikirja, heli-, video- ja fotokogu.

Ettekandes räägin lähemalt Siberi eestlaste pärimusekogumisest alguse saanud uurijateest.

TOOMAS KUKK, THEA KULL

Herbaarium muutub teadustöös üha olulisemaks

EESTI MAAÜLIKOOL, PÕLLUMAJANDUS- JA KESKKONNA-
INSTITUUT

Märksõnad: herbaarium, EMÜ PKI (TAA), taimeatlas, DNA-triipkood

Herbaarium ehk kuivatatud taimede kogu seostub paljudel tüütu koolikohustusega, mis õnneks sai mingitmoodi täidetud. Tegelikuses võrdub herbaarium taimestiku arhiiviga: herbaareksemplar näitab, et just selline taim on sel ajahetkel ja täpselt selles leiukohas kasvanud ning seetõttu botaanilises uurimistöös ülimalt tähtis, analoogne näiteks arheoloogiliste leidude kogudega.

Teadusliku herbaareksemplari esmatähtis nõue on võimalikult täpsed ja adekvaatsed leiuandmed. Herbaareksemplari määrang on teisejärguline, seda saavad järgmised uurijad nagunii muuta. Herbaarium võimaldab kontrollida kunagisi määranguid ka uuema meetoodika/teadmiste (näiteks geneetiliste meetodite) abil.

Keerukamate taimerühmade leiuandmestik on aktsepteeritav üksnes herbaareksemplari olemasolul, nt perekonnad kortsleht, hundi- ja karutubakas jne. Vähemal või rohkem määral tunneb soon- taimi ilmselt igaüks, aga väga häid taimetundjaid on Eestis umbes kümnekond ja nende jaoks on herbaarium esmatähtis töövahend.

Eesti taimekogude rahvuskollektsioon koosneb neljast herbaariumist: TAA – Eesti maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituudi herbaarium; TALL – Tallinna botaanikaia herbaarium, TAM – Eesti loodusmuuseumi herbaarium ning TU – Tartu ülikooli herbaarium. Eestist kogutud soontaimede herbaarlehti on u 300 000 ja välismaalt kogutuid u 225 000, samblaherbaariumis on rohkem kui 105 000 eksemplari. Vanimad eksemplarid on üle 200 aasta vanad.

Herbaariumide üks olulisemaid eesmärke on leiandmete dokumenteerimine. See on lisaks levikuatlaste koostamisele alus ka taimede leiukohtade arvelevõtuks keskkonnaregistris.

Eesti herbaariumid on viimasel viiel aastal suurenenud eeskätt tänu Eesti taimede uue levikuatlaste tegemisele (ottluuk.github.io/atlas/). EMÜ PKI herbaarium on peamine taimeatlase koostamise baas, siia on lisandunud viie aastaga rohkem kui 20 000 uut herbaarlehte.

MARE KÕIVA, ALENA BOHANEVA

***Exodus*. Vaaraod EKM folklooriarhiivide näitel koos eesti (läänemeresoome) ja valgevene (slaavi) paralleelidega**

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, FOLKLORISTIKA OSAKOND /
VALGEVENE KULTUURI, KEELE JA KIRJANDUSE KESKUS,
VALGEVENE RTA

Märksõnad: mütoloogilised olendid, piiblimotiivid, *Exodus* /põgene-
mine Egiptusest, läänemeresoome ja slaavi paralleelid, vaaraod

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi, Skriptoriumi ja Valgevene etnolingvistilise ja folkloori andmebaasi ning trükiste toel vaadeldakse vaaraorahvaga seotud usundilist folkloori. Lähemalt käsitletakse etioloogilisi motiive ja nende seoseid piiblikirjandusega, mütoloogiliste tegelaste iseloomulikke tunnuseid (poolinimesed-poolkalad; vaarao armee sõdalased juute jälitades; mustlased kui osa Egiptuse piiblisündmusest osa võtnud egiptlasi). Vaadeldakse vaaraode kui mütoloogiliste tegelaste välimust, tegevust, kommunikatsiooni inimestega, elupaika, samuti välismõjusid folkloori kujunemisele. Lähemalt analüüsitakse seoseid piiblikirjandusega ja küsimust, kas ja kuidas saab rekonstrueerida arhiivitekstide najal konkreetset ning suhteliselt hilist pärimussegmenti.

MARIN LAAK

Mnemosyne teenistuses. Gunnar Neeme kirjanduslikust pärandist

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI KULTUURILOOLINE ARHIIV

Märksõnad: Gunnar Neeme, Austraalia eestlased, pagulaskirjandus

Gunnar Neeme (1918–2005) on rahvusvaheliselt tuntud eesti kunstnik Austraalias, kelle andekus ja loomingu ulatus kunstnikuna on võrreldav Evald Okasega. Neeme on esinenud enam kui üheteistkümmel rahvusvahelisel näitusel Austraalias ja väljaspool, tema elu ja looming olid pühendatud kunstile. Nimevahetuse tõttu maailmasõja keeristes sai ta alustada võõrsil tundmatuna nii-öelda puhtalt lehelt. Eestis sai Gunnar Neeme nimi tuntuks „Kalevipoja” uue ingliskeelse tõlkeramaatu kujundajana Austraalias, 1917. aasta talvel jõudis Melbourne’ist Kirjandusmuuseumisse Gunnar Neeme arhiivipärand – kunstniku elutöö kingituseks Eestile.

Ettekandes räägin kunstnik Gunnar Neemest luuletaja ja prosaistina ning püüan kaardistada Austraalia eesti kirjandust eesti pagulaskirjanduse maastikul, mille kese asus Rootsis ja Torontos. Eesti Kirjanike Liit välismaal asutati Rootsis 1945, eestikeelse ilukirjanduse avaldamiseks loodi kirjastused Orto ja Eesti Kirjanike Kooperatiiv. Paguluses avaldas põhiosa oma loomingust eesti kirjanike kolm põlvkonda: 1) Eestist kirjanikena lahkunud autorid (Under, Kangro, Ristikivi); 2) sõja ajal debüteerinud autorid (Uibopuu, Laaban, Kolk); 3) paguluses kasvanud noored autorid (Laaman, Toona, Nõud). Eesti pagulaskirjandusele tunnuslikuks on peetud: esiteks, rahvuslike traditsioonide, sh kirjanduslike vormide alalhoidmist; teiseks, kodumaa kaotamise trauma teemat ja nostalgiat; kolmandaks, kirjanduslike teoste sünni materiaalsust, eriti võrreldes tingimustega kodumaal. Arhiivide uurimine on näidanud, mil viisil mõjutasid kodueesti ja väliseesti kirjanduse arengut vastastikused kultuurikontaktid läbi

raudse eesriide. Ettekandes arutlen Gunnar Neeme ilukirjandusliku loomingu poeetika ja semantika üle, paratamatult põgusa sissevaate taustal väliseesti kirjanike arhiivpärandisse EKLA-s.

LIISI LAINESTE,
ANASTASIYA FIADOTAVA,
TÕNNO JONUKS

Mis on ühist kirikuõpetajal ja teeviidal? Kirikutegelaste naljad Eestis ja Valgevenes 19.–21. sajandil

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, FOLKLORISTIKA OSAKOND

Märksõnad: rahvahuumor, nali, naljand, religioon, vaimulikud

Kirikutegelaste naljad osutavad vastuoludele normatiivse ja tegeliku käitumise vahel. Kui kirikuõpetajate normatiivne roll on olla inimestele eeskujuks, siis naljad osutavad olukordadele, kui see ebaõnnestub või polegi taotluseks olnud. Kirikutegelaste pahed on naljades rõhutatult suured, kusjuures enamik pahedest on seotud kehalise või materiaalsega, st valdkondadega, millega vaimset kasvatust ja hingeharidust taotlevatel kirikuõpetajatel ei tohiks seost olla.

Ettekande eesmärk on kirjeldada naljade ning sotsiaalse reaalsuse vahelisi seoseid kirikutegelasnaljandite ja -naljade näitel. Käsitleme võrdlevalt kirikutegelastega seotud naljandeid ja nalju Eestis ja Valgevenes 19. sajandi lõpust tänapäevani, arvestades ajastutele omast kultuurilist, ideoloogilist ja poliitilist konteksti. Anname selleks ülevaate:

- (1) ajaloolistest taustasündmustest ning nende mõjust kiriku ja vaimulike staatusele 19. sajandi lõpust tänapäevani;
- (2) sellest, kuidas vaimulike staatus naljade staatust ja seega ka folkloori kogumist mõjutas; ning
- (3) kuidas väljenduvad naljades vaimulikele projitseeritud moraali- ja eetikanõuded ning kuidas need ajaga muutuvad.

LEMBI LÕUGAS

Lugedes aja raamatut: kogudepõhine arheoloogia

TALLINNA ÜLIKOOLI ARHEOLOOGIA TEADUSKOGU

Märksõnad: arheoloogia, teaduskogu, valdkondadevaheline uurimus, muinaspärand

Tänapäeval on iseenesest mõistetav, et saame oma teadmistejanule leevendust raamatutest, olgu need paberkandjal või kõrgtehnoloogilisele 21. sajandile omaselt elektroonilisel kujul. Juba väikesed lapsed õpivad neid lugema, esmalt keeles, mida kodus räägitakse, seejärel ka keeltes, mis ehk kodustele hoopis tundmata. Peamine on siinjuures õppida selgeks tähemärgid ja muidugi sõnad, mis neist tähemärkidest koosnevad. Kas on aga võimalik lugeda midagi muud, mille märgid või jäljed ei ole jäädvustatud paberile vm alusele, vaid kuhugi mujale ja mingil muul kujul? Kas ja millises ulatuses on neid märke ja jälgi võimalik lugema õppida?

Räägime siinkohal muidugi ajaloost, ajaliselt selle kõige pikemas tähenduses ja „paberivabamas“ vormis. See tähendab, et jätame kõrvale ajaloo, mis on üles tähendatud ürikutes, kroonikates, raamatutes ja suulises pärimuses ning vaatame, kas saame teavet muudest materiaalse kultuuri jäänustest ehk arheoloogilistest leidudest. Erinevalt kirjalikest ülestähendustest on siin võimalik ajaskaalas tagasi minna ajajärku ja piirkondadesse, kus nn kirjalikke ehk märgilisi ülestähendusi pole leitud (nt koopajoonised, ruunikirjad, muistsed kalendrid jms). Arheoloogia, toetudes muinaspärandi säilinud jäänustele ja kasutades valdkondadevahelisi uurimismeetodeid, võimaldab hankida suure hulga teavet minevikus toimunud sündmuste ja protsesside kohta ilma paberilt lugemata.

Kõige olulisem arheoloogilise uurimuse juures on mõistmine, kuidas on muistsete inimeste elukorraldusest moodustunud meieni

säilinud kultuurkiht, milles ongi salvestunud see oluline teave, mida võiksime lugeda osata. Et saada teada selle kultuurikihi ladestumise korraldus, viiakse leiupaikades läbi arheoloogilised väljakaevamised, korjatakse pinnasest välja kõik leiud ning kogutakse võimalikult maksimaalne hulk teavet, mis talletatakse kõikvõimalikel andmekandjatel. See, mida mõistetakse arheoloogilise leiu all, on kirjas Muinsuskaitse seaduses. Kuid nagu iga püüde juures midagi defineerida esineb puudusi, nii ei maksa ka täit selgust otsida nimetatud seadusest. Aja jooksul on ka erinevalt suhtunud arheoloogilise leiu mõistesse, võimalik, et seoses eri aegadel kasutusele võetud uute uurimismeetoditega.

Vaatamata definitsioonide õigsusele või vastuolulisusele on viimase sajandi jooksul tohtul hulgal arheoloogilistelt kaevamistelt kogutud leide ja andmeid jõudnud meie arhiividesse ja hoidlatesse. Arheoloogiakogu moodustumise käigus on erinevad faktorid kogu aeg mõjutanud seda, mis meile praegusel hetkel kogudest vastu vaatab. S.o, et kogude koostamise, komplekteerimise ja loomise käigus tehtud valikud, eesmärgid, paradigmaatilised ja ideoloogilised raamistikud on mõjutanud meie käsutuses olevat andmestikku, samas nii ahendades kui ka avardades uurimisvõimalusi.

Ettekandes tuuakse näiteid arheoloogiakogude põhjal tehtavast uurimistööst ning sellest, kuidas me aja raamatust loeme aastasadade ja -tuhande taguse elukorralduse kohta välja nii mõndagi põnevat.

KRISTI METSTE

Arhiivides kadunud aega otsimas: mis puutuvad Faehlmanni Monkewitzi pikad juuksed?

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI KULTUURILOOLINE ARHIIV

Märksõnad: arhiiv, teadus, biograafika, Friedrich Robert Faehlmann, Johann Heinrich Monkewitz

Ajaloolise isiku eluloo uurimisel tuleb silmas pidada kogu tema vaimset ja materiaalselt pärandit. Mitte ainult uuritavast enesest järele jäänud tõendeid ja tunnustusi nii loomingu kui argielu valdkonnast, vaid ka seda pärandit, mille on jätnud need inimesed, kes ühel või teisel moel on olnud tema kaaslased maisel teekonnal (perekonnaliikmed, sõbrad, kolleegid). Arhiivi võib olla talletatud uuritava isiku pärand tervikuna, aga temasse puutuvad dokumendid võivad olla laiali pillatud teiste isikute ja erinevate institutsioonide kogudesse. Mida selgemaks saab uuritava sotsiaalsete suhete ring, seda laiemaks muutub uurimisbaas, ja mida kaugemale ajalukku liikuda, seda olulisemaks muutub töö arhiivides.

Arhiivipõhisel uurimistööl on kollektiivne iseloom: juba enne seda, kui arhiiviga asub tööle teatud kindlatele küsimustele vastuseid otsiv uurija, on osa uurimistööst tema eest ära tehtud: dokumendid on arhiivi kogutud, süstematiseeritud, varustatud nimestike, märksõnadega. Arhiivi kui institutsiooni iseloomust, eesmärkidest, korraldamispõhimõtetest ja muust sõltub, kui põhjalik on eelnev arhiivinduslik uurimistöö.

Nii-öelda külalisuurija töö arhiivis algab tööst fondiloendite ja nimistutega, kusjuures nimistusse kantud säiliku või toimiku pealkirjas ei pruugi otsitav kajastuda. Biograafiline uurimistöö, eriti töö arhiivis, on põnev detektiivitöö, mis eeldab mitte ainult teadmisi, vaid ka loominguilisust. Kõige põnevam on sealjuures ettemääramatu

tulemus, mis nagu loomingulisuski on üks teadus- ja arendustegevuse põhitingimusi lisaks uudsusele, süstemaatilisele ja korratavusele. Olemuslikult on arhiivipõhine uurimistöö aeglane teadus, millel ei pruugi alati käegakatsutavat tulemust olla, kui mitte pidada tulemuseks teadmist, et „Kõik on tühi!“ (Betti Alver, Kõmpa).

Ettekandes heidan veidi valgust Friedrich Robert Faehlmanni abikaasa Henriette Caroline (snd Reidemeister) perekonnaloole.

TRIINU OJAMAA

Ajaloosündmuste peegeldusi eestlaste elulugudes

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI KULTUURILOOLINE ARHIIV

Märksõnad: eluloovõistlus, Eesti Vabariik, ajaloosündmused, argielu

Ettekanne annab lühikese ülevaate 2018. aastal teostatud uurimusest, kus vaatluse all olid 193 autori kaastööd, mis laekusid Eesti Kultuuriloolisele Arhiivile eluloovõistluse „Eesti Vabariik 100: minu elu ja armastus” tulemusena. Kõige laiemas plaanis oli uurimistöö eesmärk saada ülevaade sellest, milliseid sündmusi inimesed peavad vajalikuks kirja panna oma lühieluloos, kui võistluse teema suunab neid paigutama oma elukäiku Eesti Vabariigi ajaloo konteksti.

Analüüsitud elulugudes puudutatakse Eesti Vabadussõda, Saksa ja Nõukogude okupatsiooni, 1941. ja 1949. aasta küüditamisi, 1944. aasta suurpagemist läände, taasiseseisvumise protsessi (õõlaulupeod, Balti kett, augustiputš) ning esimesi iseseisvusaastaid. Erinevate inimeste elud on nende sündmustega seotud erineval moel. Ootuspäraselt kirjutasi autorid peamiselt oma eluaja sündmustest. Siiski, mitmed autorid pöörasid suurt tähelepanu ka sündmustele, mis leidsid aset palju aastaid enne nende sündi, näidates nende mõju oma saatusele vanemate ja vanavanemate elude kaudu.

Olulisi ajaloosündmusi meenutasid kirjutajad sageli igapäevaelu pisiasjadest kirjutades; võib öelda, et need puudutasid inimesi sageli sügavamalt kui „suur” ajalugu. Ettekandes toon näiteid, kuidas toit või selle puudumine märgib inimeste meenutustes ajaloo murdemomente.

Elulugude analüüsimise kaastulemusena ilmnesid ka inimeste hoiakumuutused Eesti kui riigi suhtes. Konkreetselt selle elulookorpuse põhjal võib järeldada, et kõige üksmeelsemad ja toetavamad oldi Eesti suhtes vahetult enne iseseisvuse saavutamist. Kuid

juba 1990. aastate keskel näitas kokkukuuluvustunne mõranemise märke. Kodueestlaste hoiak (eriti maapiirkondadest pärit vanema-ealiste oma, kelle kaastööd võistlusel ühtlasi ka domineerisid) nihkus negatiivses suunas, sest „uus“ Eesti ei suutnud vastata nende kõrgetele ootustele. Samas tugevnes diasporaaestlaste kokkukuuluvuse tunne Eestiga, mis oli taas ilmunud maailmakaardile: see põhjustas hoiaku nihkumise positiivses suunas. Mitmed autorid meenutavad, kuidas nad entusiastlikult püüdsid pakkuda oma võõrsil omandatud *know-how*'d Eesti Vabariigile – riigile, mille demokraatiakogemus oli peaaegu olematu.

Memoriaalkogud uurimisobjektina Betti Alveri ja Mart Lepiku ning Mati Undi memoriaalkogude näitel

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, ARHIIVRAAMATUKOGU

Märksõnad: memoriaalkogud, Betti Alver, Mart Lepik, Mati Unt, raamatukogustatistika, kujutlusvõime, interpretatsioon

Ütle mulle, missugune on sinu raamatukogu, ja ma ütlen sulle, kes oled sa ise.

Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus talletatakse 33 memoriaalkogu. Need on eesti kultuuritegelaste isiklikud raamatukogud, mis on muuseumisse jõudnud erinevatel aegadel ja erinevaid teid pidi. Aastate jooksul on mõnda üksikut memoriaalkogu ka põhjalikumalt kirjeldatud (Karl Menning, Oskar Kallas), kuid mahukamad analüüsid kogude osas puuduvad.

Ettekandes analüüsitakse Betti Alveri ja Mart Lepiku ühist raamatukogu, eelkõige selle raamatukogu ilukirjanduslikku osa. Ettekande aluseks on autori uurimus „Ilukirjandus Betti Alveri ja Mart Lepiku memoriaalkogus“, kaitstud TÜ infokorralduse õppekava lõputööna 2018. aastal. Analüüsimisel toetutakse raamatukoguprogrammi Sierra statistilistele võimalustele ning antakse ülevaade kogu ilukirjanduslikust osast, lähtudes teaviku keelest, kirjandusžanrist ja ilmumisaastast. Memoriaalkogude huvipakkuvaim osa on sissekirjutused raamatutesse – pühendused, autoripühendused, autograafid ja muud sissekirjutused. Uurimisel on kasutatud nii kvantitatiivset andmeanalüüsi kui ka kvalitatiivse analüüsi meetodit. Seda viimast eriti sissekirjutuste osas, mille puhul erinevatele allikatele toetudes oli võimalik luua seoseid omanike elukäigu ja tegevuse ning raamatukogu vahel.

Teine pool ettekandest põhineb kahe memoriaalkogu – Alver-Lepiku ja Mati Undi kogu võrdlusel. Kuna esineja on töötanud Mati Undi kogu võõrkeelse osaga, siis puudutavad tähelepanekud just seda osa. Mati Undi kogu pole uuritud statistiliste meetoditega ja võrdlus põhineb raamatukoguhoidja vaatlus- ja analüüsivõimel. Mati Undi kogus joonistuvad väga selgelt välja kogu omaniku huvid, hobid ja meelisteemad, mis on seotud tema töö ja loominguga. Just selle tõttu on Mati Undi kogu, erinevalt teistest memoriaalkogudest, kataloogitud temaatiliselt. Kui Mati Undi kogu annab toitu fantaasiale, käivitab kujutlusvõime ja tekitab sel kombel palju mõtteid ja seoseid, siis Alver-Lepiku kogu on pigem klassikaline 20. sajandi eesti kultuuritegelaste raamatukogu. Klassikaline, kuid siiski nii väga oma omanike nägu!

Vahel on olnud kuulda mõttevälgatusi, et memoriaalkogude puhul satub raamatukokku palju dublette. Dublettide olemasolu on siiski väike puudus selle kõrval, kui huvitavad ja eripärased uurimisobjektid on inimeste isiklikud raamatukogud. Igal kogul on oma iseloom, koostis, oma varjatud tähendus, mis on peidetud raamatutesse, lisaks sellele veel otsesed tõendid, mis on seotud kogu omaniku töö ja tegevusega. Memoriaalkogud ei ole huvitavad mitte ainult raamatukogunduslikust seisukohast, vaid nad peaksid pakkuma huvi ka teiste teadusalade esindajatele – ajaloolastele, tõlke- ja kirjandusteadlastele jt.

Kirjandus

Haan, Kalju; Laidvee, Leida 1966. Karl Menningu memoriaalkogu kirjandusmuuseumis. – *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale*. 4. Toim. Helene Siimisker. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 159–180.

Lillemets, Enn; Metste, Kristi (koost., toim.) 2007. Betti Alver. *Usutlused. Kirjad. Päevikukatked. Mälestused: lisandusi tundmiseks*. Tallinn: Tänapäev.

Metste, Kristi; Annuk, Eve (koost.) 2015. *Minu lamp põleb. Betti Alveri ja Mart Lepiku kirjavahetus 1947–1970*. Tallinn: Varrak.

- Olesk, Sirje (koost.) 2000. *Kirjad üle mere. Mart Lepiku kirjavahetus Julius Mägiste, Karl Ristikivi ja Bernard Kangroga*. Litteraria, nr. 19. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Oks, Kaie 2018. *Ilukirjandus Betti Alveri ja Mart Lepiku memoriaalkogus*. Infokorralduse lõputöö. Tartu: Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduskond.
- Räim, Heino 2009. Personaalkogud arhiivraamatukogus. – *Varamu lummuses*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 203–205.

Kalevipoeg kaardil

TARTU ÜLIKOOL, GEOGRAAFIA OSAKOND

Märksõnad: Kalevipoeg, Fr. R. Kreutzwald, Eesti rahvusatlas, kaardid

Eesti rahvusatlase koostamisel selgus, et ühe huvitava rea kaarte saab esitada tuginedes „Kalevipojale“. Täpsemalt vaadeldes, kuidas on Kalevipojaga seotud tegevuspaigad jõudnud kaarti-dele. F. R. Kreutzwaldi Kalevipoja teaduslik esmatrükk ilmus aastail 1857–1861 koos saksakeelse rööptõlkega ning rahvaväljaanne 1862. aastal. Sama kümnendi lõpust leiame ka esimesed katsetused Kalevipoja tegevuspaikade märkimiseks kaardil. Esimesena üritas Kalevipoja tegevuspaigad kaardile märkida arstist estofiil Georg Julius von Schultz-Bertram (1808–1875), piirdudes siiski vaid Põhja-Tartumaaga. Esimese üle-eestilise Kalevipoja-ainelise teemakaardi koostas aga Gustav Blumberg (1834–1892). Tema 1869. aastal ilmunud teose „Kalevipoja allikatest ja reaaliatest ühes variantide ja täiendustega“ juurde kuulus värviline kaart. Huvitava lisanduse Kalevipoja kartograafiasse pakub William Forsell Kirby (1844–1912), kes 1895. aastal avaldas Londonis kaheköitelise teose Kalevipojast ja muust eestlaste romantilisest kirjandusest. Teose juurde kuulus Eesti ja ümbritsevate alade kaart, millega tutvustati Kalevipoja tegevuskohti. Geograafiliselt üsnagi ebatäpse kaardi näol on tegemist ilmselt ainsa teosega, kus on esitatud hüpoteetiline Kungla (Gotland), mille paiknemise üle peeti 19. sajandil mitmeid vaidlusi. Kalevipoja kaardi leiame ka 1930. aastast ja 1953. aastast, kui tähistati F. R. Kreutzwaldi 150. sünniaastapäeva, ning ka Kalevipoja tekstikriitilisest väljaandest (1961). Rahvusatlasesse sai aga koostatud kaart, mis põhineb viimastel andmetel Eesti hiidude kohta.

Kirjandus

- Dr. Bertram [pseud] 1868. *Wagien: baltische Studien und Erinnerungen*. Dorpat: W. Gläser.
- Blumberg, Gustav 1869. *Quellen und Realien des Kalewipoeg nebst Varianten und Ergänzungen*. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, 5(4).
- Kalevipoeg 1961. 1. kd. Toim. Paul Ariste. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kirby, William Forsell 1895. *The hero of Esthonia and other studies in the romantic literature of that country*. London: John C. Nimmo.
- Krausberg, Karl 1930. *Kreutzwald, Fr. R. Kalevipoeg: Eesti kangelasepos*. Tallinn: Töökool.
- Pae, Taavi (koost.) 2019. *Eesti Rahvusatlas*. Tartu: TÜ geograafia osakond / Regio.

LIINA SAARLO

Püüdliku kooliõpetaja töö ja vaev. Friedrich Eichenbaumi (Priidu Tammepuu) kogumistööst

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI RAHVALUULE ARHIIV

Märksõnad: arhiiv, kirjavahetus, käsikirjad, lastefolkloor, rahvaluulekogumine

19. sajandil alanud rahvusliku liikumise tuules esitatud rahvaluulekogumise üleskutsetel oli nii magusaid kui hapumaid vilju. Üleskutsetest said eesmärgipärast innustust mitmed kogujad, kelle kogumiseesmärgid ja -meetodid ning ambitsioonidki olid üsna erinevad või muutusid ajas.

Priidu Tammepuu (aastani 1938 Friedrich Eichenbaum, 1896–1976) oli Eesti väljarändajate perest pärit kooliõpetaja, kes tegi oma elutöö Laiuse kihelkonnas Sadala algkoolis õpetaja ametis olles. Ta vastas Tartu Ülikooli professori Walter Andersoni lastefolkloori kogumise üleskutsele, juhendades ning kohendades oma õpilaste korjandusi.

Saanud Andersoni aktsioonist sütitust ja eeskuju, jätkas ta hiljem iseseisvalt kohaliku pärimuse jäädvustamist. Ta vastas (oma õpilaste abil) mitme toonase mäluasutuse küsitluskavadele, külastas kohalikke jutu- ja lauluoskajaid. Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjaseeriad sisaldavad 20 saadetist, mille Tammepuu on aastail 1932–1969 läkitanud. Tammepuu on olnud Akadeemilise Emakeele Seltsi ning Eesti Rahva Muuseumi korrespondent. Ta on osalenud ka mitme loodusteadusliku seltsi kogumisvõistlustel ning tegelenud nii muinsuskaitse, koduloo-uurimise kui arheoloogiaga.

Ometi on tema isik üks vastuolulisemaid ERA kaastöölise reas. Üks lahkhelide põhjuseid oli Tammepuu isiklik arhiiv, mis jõudis Kirjandusmuuseumi alles 1972. aastal. See käsikirjakogu (RKM,

Tammepuu) koosneb 61 erineva paksusega mapist, mis sisaldavad nii originaalseid üleskirjutusi kui omakäelisi ümberkirjutusi, kirjavahetust nii erinevate mäluasutuste kui teiste kogujatega, eluloo mustandeid jms.

Ettekanne keskendub Tammepuu muutlikule kogujateele, tema suhetele erinevate arhiivinduslike institutsioonidega. Tema isiklikku arhiivi kasutades, kirjavahetust ja saadetiste sisu uurides loodan jõuda tema tegutsemise ajenditeni.

MARI SARV, RISTO JÄRV

Arhiiv kui ökosüsteem: kogudepõhine teadus ja teaduspõhised kogud

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM, EESTI RAHVALUULE ARHIIV

Märksõnad: rahvaluulearhiiv, teadus, teaduskogu

Avalik arhiiv on ühiskondlik kokkulepe koguda ja säilitada avalikkuse huvides tuleviku tarbeks teatud laadi informatsiooni. Eesti Rahvaluule Arhiiv loodi selleks, et koguda ja säilitada eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvaste rahvaluulet ning tagada Eesti avalikkusele teadmised oma kultuurilise mineviku kohta. Nii on EKM ERA mõte ja missioon ka praegu (1) dokumenteerida nii praegusajaj olulisi mitte-instituutsionaalse kultuuri nähtusi kui ka kadumisohtus pärimuslikke teadmisi, sealhulgas neid, mis avalikku kultuuripilti ei sobi; (2) hoolitseda kogutud materjali, sh digitaalkujul ainese ja selle päritoluteabe turvalise säilimise eest; (3) uurida, mõtestada ja vahendada Eesti avalikkusele neid teadmisi, mis arhiivis hoiul on. Selle järjepideva tegevusega annab arhiiv ühtlasi oma panuse Eesti põhiseaduse poolt sätestatud eesti keele ja kultuuri säilitamisse.

Eemalt vaatajale võib arhiivi ja kogude haldamine ja kättesaadavaks tegemine paista üsna tehnilise tööna. Kujutluspilt kaasaegsest arhiivist võiks välja näha kui server koos andmebaasiga, kuhu inimesed saavad interneti kaudu oma materjale saata ja samas neid ka olemasolevatest kogudest otsida. Tegelikkus on aga palju keerukam, arhiivi ja avalikkust mõlemapidi ühendavad teadmised nõuavad nii teadlaste initsiatiivi ja analüüsivõimet kui rutiinset tehnilist tööd. Ettekandes käsitleme neid tegevusi, mis peavad tagama Eesti avalikkusele kontakti oma kultuurilise minevikuga – järjepideva kogumistöö, materjalide säilimise ja kasutatavuse ning avalikkuseni viimise. Eraldi keskendume küsimustele, mis teeb

rahvaluulearhiivist teaduskogu, millised on teadlaste funktsioonid arhiivi igapäevatöös ning mis väärtus on suurtel ja hästikorrastatud andmekogudel Eesti ja rahvusvaheliste uuringute jaoks.

ELLE-MARI TALIVÉE

„Uus rahvas“ – kilplased, nende „ülem isand“ – muidugi Kreutzwald

UNDERI JA TUGLASE KIRJANDUSKESKUSE MUUSEUM

Märksõnad: teaduskogud, digihumanitaaria, kirjandusloo uurimine

I Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse kogude digiteerimistulemuste tutvustus

Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse kogudesse kuulub Friedebert Tuglase pärandvara, samuti Artur Adsoni ja Marie Underi esemeline pärand ning raamatu- ja kunstikogu, Eesti Kulturfondi Ameerika Ühendriikides kunstikogu ning kunsti- ja kirjanduskriitiku Paul Reetsi kultuurikogu. Lähtuvalt kogudes sisalduvate esemete iseloomust on need jagatud kaheksaks alarühmaks: fotod ja negatiivid, kunst, esemed, fonoteek, käsikirjad, raamatukogu, postkaardid ja lõigendid. Eraldi alajaotuse moodustavad väikestruktuurid ja eksliibrised.

Rahvuskollektsiooni hulka arvatud teaduskogud võimaldavad sissevaadet 20. sajandi Eesti (idee)ajalukku. Eelkõige Friedebert Tuglase kogutu moodustab ajajoone Eesti mõtteloos 19. sajandi lõpukünnisel tema surmani. 20. sajandi kultuurikonteksti uurimisel on Tuglas (vähemalt) alates 1905. aasta revolutsioonist talletanud materjale, millest peegeldub paljude eesti kultuuritegelaste tegevus, poliitiline pagulus, vabariigi ülesehitustöö ning kirjandus- ja kunstielu rajamine. Marie Underi, Paul Reetsi jt väliseesti kultuurikogud täiendavad Teise maailmasõja järgse eksiilikogemuse konteksti uurimist. Kogude digiteerimine, kirjeldamine, omavahel seostamine ja kirjelduste avalikuks tegemine andmebaasides on olnud mahukas, uudne ja kompetentsust nõudev protsess, mis võib pakkuda

lõpptulemusena uurijatele mitmeid ootamatuid uurimistulemusi, seni avastamata struktuure ja seoseid.

II Ettekande teine pool küsib, kuidas jätkata. Tegevus on siiani olnud ikkagi põhiolemuselt projektipõhine.

KRISTIINA TAMBETS

Interdistsiplinaarsed võimalused inimese demograafilise ajaloo uurimiseks

TARTU ÜLIKOOL, GENOOMIKA INSTITUUT

Märksõnad: arheogeneetika, vana DNA, päritolulugu, interdistsiplinaarne

Kaasaegse inimese rändeteede ja kujunemisloo uurimine eeldab mitme eri valdkonna asjatundjate koostööd. Tänapäevaste ja kunagi elanud inimeste geenides peegelduva bioloogilise ajaloo kõrvutamine keele- ja kultuurilukku kirjutatud minevikusündmustega annab selleks uusi võimalusi. Käsitlen ettekandes eestlaste juurte otsimisega seotud uurimisküsimusi ja neile leitud võimalikke vastuseid Tartu Ülikooli arheoloogia, geneetika ja lingvistika sidusuuringute kolleegiumi hiljutiste tegemiste näitel. Arutlen ka selle üle, milliseid võimalusi ja väljakutseid pakub eri valdkondade andmete kogumine, töötlemine ja kokkusobitamine interdistsiplinaarses uurimistöös.

Lõviosa inimkonna demograafilise ajaloo tõlgendustest on tehtud kaasaegsete inimeste geneetilist mitmekesisust uurides. Näiteks eestlaste päritoluküsimustele vastuseid otsides võrdlesime nende geenipärandid nii lähedal ja kaugel elavate keelesugulaste kui ka muid keeli rääkivate naabritega. Viimase paari aasta jooksul on Eesti eelajaloo uurimisel olnud võimalik kasutada aga ka täiesti uusi võimalusi, mis ühendavad humanitaar- ja loodusteadlaste oskused: arheoloogilisest luumaterjalist eraldatud pärilikkusaine ehk vana DNA võimaldab kaugetel aegadel elanud inimeste bioloogilisele päritolule pilku heita ja meie kujunemislugu kaasaegse mitmekesisuse valguses analüüsida. Bioloogilise ajaloo seostamine arheoloogia ja keeleteadusega annab inimkonnaga aset leidnud oluliste sündmuste uurimiseks omakorda uue kvaliteedi. On tähelepanuväärne, et kuigi nende kolme teadusharu järeldused paljudel juhtudel ei

kattu, siis näiteks Eesti alade hilistesse pronksi- ja varajastesse raua-aegsetesse kalmetesse maetud indiviidide geenipärand sobib üllatavalt hästi illustreerima lugu, mida kõnelevad läänemeresoome rahvaste eelajaloo kohta arheoloogilised leiud ja uurali keelepuu harude levikumuster.

Kirjandus

- Saag, L.; Laneman, M.; Varul, L.; Malve, M.; Valk, H.; Razzak, M. A.; Shirobo-
kov, I. G.; Khartanovich, V. I.; Mikhaylova, E. R.; Kushniarevich, A.; Scheib,
C. L.; Solnik, A.; Reisberg, T.; Parik, J.; Saag, L.; Metspalu, E.; Rootsi, S.;
Montinaro, F.; Remm, M.; Mägi, R.; D'Atanasio, E.; Crema, E. R.; Díez-
Del-Molino, D.; Thomas, M. G.; Kriiska, A.; Kivisild, T.; Villems, R.; Lang,
V.; Metspalu, M.; Tambets, K. 2019. The Arrival of Siberian Ancestry
Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers further East. – *Current
Biology*, 29(10):1701–1711.e16. doi:10.1016/j.cub.2019.04.026.
- Tambets, K.; Yunusbayev, B.; Hudjashov, G.; Ilumäe, A. M.; Rootsi, S.; Hon-
kola, T.; Vesakoski, O.; Atkinson, Q.; Skoglund, P.; Kushniarevich, A.; Lit-
vinov, S.; Reidla, M.; Metspalu, E.; Saag, L.; Rantanen, T.; Karmin, M.;
Parik, J.; Zhadanov, S. I.; Gubina, M.; Damba, L. D.; Bermisheva, M.;
Reisberg, T.; Dibirova, K.; Evseeva, I.; Nelis, M.; Klovins, J.; Metspalu, A.;
Esko, T.; Balanovsky, O.; Balanovska, E.; Khusnutdinova, E. K.; Osipova,
L. P.; Voevoda, M.; Villems, R.; Kivisild, T.; Metspalu, M. 2018. – Genes
reveal traces of common recent demographic history for most of the
Uralic-speaking populations – *Genome Biology*, 19(1):139. doi:10.1186/
s13059-018-1522-1.

UUDISTEUSED

ESITLUS 18. DETSEMBRIL KELL 18

Linn seitsme tiivaga raudhobuse seljas. Mansi rahvaluulet.

Valinud, tõlkinud ja kommentaaridega varustanud Aado Lintrop. Kujundanud ja illustreerinud Marja-Liisa Plats. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2019.

Methis. Studia humaniora Estonia. Linnakirjanduse erinumber. Nr 24. Koost. Ene-Reet Soovik, Elle-Mari Talivee.

Epp Annus. **Sotskolonialism Eesti NSV-s. Võim, kultuur, argielu.** (Heuremata). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019.

Mäetagused. Hüperajakiri. Nr 75. Meditsiiniantropoloogia, inimese-looduse suhted, folkloori ja folkloristika järjepidevus.

Folklore. Electronic Journal of Folklore. Nr 77. Humal-animal relationships. Guest editor Mirjam Mencej.

Pühad allikad. (Paar sammukest, 27). Koost. Risto Järv. Toim. Inge Annom, Risto Järv, Kadi Sarv. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2019.

NÄITUSED

EESTI KEELE AASTALE PÜHENDATUD RÄNDNÄITUS

Vana, aga vigureid täis

KOOSTANUD PIRET VOOLAID, MARE KÕIVA
KUJUNDANUD SANDER LILLO

Kes oskab kõiki maailma keeli? Millised uued käänded on eesti keeles? Mida teha, kui unenäod on võõrkeelsed? Kuidas kõlavad eesti vanasõnad ametnikukeeles? Mida tähendab pisuhänd? Kes on päkapiku lähisugulased Eestis?

Neile ja paljudele teistele küsimustele vastab Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti-uuringute Tippkeskuse koostöös valminud näitus „Vana, aga vigureid täis“. Rändnäitus põhineb rahvaluule lühivormidel – vanasõnadel, kõnekäändudel-väljenditel ja mõistatustel – ja keelemängudel mütoloogia ainetel. Vanemas kihis on talletunud meie esivanemate arusaamad maailmast, kuid vanad vormid võivad tänapäeva argisuhtluses edasi elada hoopis teistsuguses ja mõnikord vägagi lustakas kuues. Näitus tutvustabki rikkalikke võimalusi, kuidas eesti keelega mängides nautida vana ja luua uut.

Näituse valmimist toetas Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakond.

Mitte ainult üksüheselt

KURAATORID MARI-ANN REMMEL, PILLE NIIN

Näitusele on välja pandud valik teoseid, mis on loodud teadus-
asutuse töötajate põhitööst vabal ajal. Kuigi teadlane mõtleb pooleli-
olevatele uurimustele sagedasti enamiku ärkveloleku ajast, mahub
tema ellu ka hetki, mil sünnib muud. Näitus tõstab kilbile uurijas
peituvat loova alge – särav teadus on täis loovust ja taipamisi ka
selles osas, mis teadlaste hindamise tulemuslikkuse ametlikus klas-
sifikatsioonis pole kõrgelt koteeritud. Ka ERA kogudesse talletatud
allikmaterjal võib anda impulsid nii teaduslikuks kui ka loominguliseks
üllitiseks väljaspool etteantud raame. Ehk on see „muu loome“ pool
hindamatuks tugistruktuuriks, mida vajame üha kitsamaks muutu-
val teadusrajal rammusatele üksühesetele väljunditele mõeldes.

KAVA

18. DETSEMBER

10:00–11:00 ▪ juhatab Mari Sarv

Avamine. Urmas Sutrop, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor

Kristiina Tambets Interdistsiplinaarsed võimalused inimese demograafilise ajaloo uurimiseks

Näituste avamine

- Eesti keele aastale pühendatud näitus „**Vana, aga vigureid täis**“ saalis
- Multisemantiline aastalõpunäitus erakogudest „**Mitte ainult üksüheselt**“ ERA trepigaleriis

kohvipaus

11:30–13:00 ▪ juhatab Piret Voolaid

Lembi Lõugas Lugeses aja raamatut: kogudepõhine arheoloogia

Toomas Kukk, Thea Kull Herbaarium muutub teadustöös üha olulisemaks

Meelis Friedenthal Varauusaegsetest disputatsioonidest
vaheaeg

14:00–16:00 ▪ juhatab Taive Särg

Mari Sarv, Risto Järv Arhiiv kui ökosüsteem: kogudepõhine teadus ja teaduspõhised kogud

Anu Korb Folkloristi teadustöö saab alguse kogumis- ja arhiivitööst

Ave Goršič Kes kõige rohkem kirjutab... . Rahvaluulearhiivi nõukogudeaegne kirjavahetus

Kristi Metste Arhiivides kadunud aega otsimas: mis puutuvad Faehlmanni Monkewitzi pikad juuksed?

kohvipaus

16:30–18:00 ▪ juhatab Risto Järv

Liina Saarlo Püüdliku kooliõpetaja töö ja vaev. Friedrich Eichenbaumi (Priidu Tammepuu) kogumistööst

Liisi Laineste, Anastasiya Fiadotava, Tõnno Jonuks Mis on ühist kirikuõpetajal ja teeviidal? Kirikutegelaste naljad Eestis ja Valgevenes 19.–21. sajandil

Taavi Pae Kalevipoeg kaardil

18:00

Väljaannete esitlus

19. DETSEMBER

9:00–10:30 ▪ juhatab Leena Kurvet-Käosaar

Triinu Ojamaa Ajaloosündmuste peegeldusi eestlaste elulugudes

Tiina Ann Kirss Elulood kui allikas trauma mõiste(te) valguses

Mare Kõiva, Alena Bohaneva *Exodus*. Vaaraod EKM folkloori-
arhiivide näitel koos eesti (läänemeresoome) ja valgevene
(slaavi) paralleelidega

kohvipaus

11:00–12:30 ▪ juhatab Merike Kiipus

Kaie Oks Memoriaalkogud uurimisobjektina Betti Alveri ja Mart
Lepiku ning Mati Undi memoriaalkogude näitel

Marin Laak Mnemosyne teenistuses. Gunnar Neeme kirjandusli-
kust pärandist

Elle-Mari Talivee „Uus rahvas“ – kilplased, nende „ülem isand“ –
muidugi Kreutzwald

12:30

Sirje Olesk, Jüri Talvet, Janika Kronberg ▪ Ivar Ivaski mälestusfondi
stipendiumi üleandmine